

WARMIŃSKI KRĄG WSPÓŁPRACOWNIKÓW KARDYNAŁA STANISŁAWA HOZJUSZA

Słowa kluczowe: Stanisław Hozjusz, Diecezja Warmińska, Dominium Warmińskie, Marcin Kromer, Stanisław Reszka

Keywords: Stanisław Hozjusz, Diocese of Warmia, Warmian Dominion, Marcin Kromer, Stanisław Reszka

Schlüsselwörter: Stanisław Hozjusz, Diözese Ermland, Ermländisches Dominium, Marcin Kromer, Stanisław Reszka

Poznanie otoczenia człowieka, które tworzą najbliższa rodzina, przyjaciele, współpracownicy, pozwala dowiedzieć się więcej o jego cechach osobowościowych, temperamencie, zainteresowaniach. W ten sposób nasza wiedza staje się bardziej kompletna i wszechstronna. Jaki był zatem krąg współpracowników kardynała Stanisława Hozjusza na Warmii? W jaki sposób dobierał ludzi zaufanych i wspierających go w zarządzaniu diecezją?

Zanim przybył na Warmię, pełnił szereg funkcji na dworze królewskim. Tam poznał ludzi najważniejszych w ówczesnej Rzeczypospolitej (samych sekretarzy w kancelarii królewskiej było wówczas stu) i w środowisku uniwersyteckim. W 1538 roku został kanonikiem warmińskim, choć początkowo nie był życzliwie przyjęty, zwłaszcza przez Aleksandra Scultetiego, który kwestionował jego beneficjum. Posiadając tę godność, Hozjusz też nie przebywał na Warmii i we Fromborku. Jego stałym pełnomocnikiem okazał się prepozyt Paweł Płotowski¹, także jeżeli chodzi o optowanie allodiów. Wybór tej osoby można uznać za naturalny. Płotowski był również sekretarzem króla Zygmunta Starego. Ponadto jest uznawany za pierwszego Polaka z godnością prepozyta kapituły warmińskiej. Ubiegał się także o tutejsze biskupstwo, ale bezskutecznie. Utrzymywał kontakty z Janem Dantyszkiem², który

---

* Ks. prof. dr hab. Andrzej Kopiczko – profesor w Instytucie Historii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9834-2433>, e-mail: andrzejkopiczko@wp.pl.

¹ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1525–1821*, cz. 2: *Słownik*, Olsztyn 2000, s. 249–250.

² O związkach z Janem Dantyszkiem zob. A. Skolimowska, *Korespondencja między Stanisławem Hozjuszem i Janem Dantyszkiem*, w: *Kardynał Stanisław Hozjusz (1504–1579). Osoba, myśl*,

został kanonikiem warmińskim w 1529 roku. Był to więc pierwszy krąg przyjaciół, z którym związał się Stanisław Hozjusz. Wszyscy trzej mieli podobne aspiracje i przede wszystkim wsparcie polskiego króla. Płotowski i Dantyszek byli w tym samym wieku, a od Hozjusza starsi o prawie 20 lat.

Hozjusz na Warmię zamierzał przyjechać w 1540 roku i to z Wilna, ale ostatecznie tych planów nie zrealizował. Głównym motywem tego przedsięwzięcia była chęć objęcia nowego alodium po usunięciu z Warmii kanonika Aleksandra Scultetiego, ale otrzymał je kanonik Jan Benedykt Solfa³, który zajmował się lecnictwem i taką misję pełnił na dworze królów Zygmunta Starego oraz Zygmunta Augusta⁴. Mamy zatem już cztery osoby związane z pracą u królów, co potwierdza, że władcy polscy od początku XVI wieku dążyli do ścisłego podporządkowania sobie Warmii. Jak się okazuje, szczególną rolę w tej misji będzie odgrywać Stanisław Hozjusz, który w 1549 roku został biskupem chełmińskim. Stało się to na życzenie króla Zygmunta Starego, które wypowiedział na łożu śmierci do swojego syna Zygmunta Augusta⁵. To oznaczało już bezpośrednie wejście w krąg ludzi związanych z tzw. diecezjami pruskimi. Na taki tylko awans mógł liczyć jako mieszczanin z pochodzenia (inne biskupstwa były zarezerwowane dla synów szlachty). Wprawdzie ziemia chełmińska miała nieco inną historię niż Warmia, ale od 1466 roku (II pokój toruński) obie krainy – jako ziemie zakonu krzyżackiego – wraz z Pomorzem Gdańskim i ziemią malborską zostały włączone do Polski, tworząc Prusy Królewskie. Nie żył już biskup warmiński (wcześniej chełmiński) Jan Dantyszek; zmarł rok wcześniej. Wspomniany już Paweł Płotowski zmarł w 1547 roku, ale w tym czasie rządcą diecezji warmińskiej był Tiedemann Giese. Należał on do grona osób, z którymi Hozjusz prowadził korespondencję, choć należy pamiętać, że w 1548 roku obydwaj byli kandydatami na biskupstwo warmińskie, zatem też konkurentami⁶. Tym razem późniejszy kardynał przegrał, ponieważ nie był indygeną pruskim, a tym samym nie akceptowała go kapituła we Fromborku. W połowie stycznia 1549 roku przybył do Fromborka poseł króla Marcin Kromer i przywiózł listę kandydatów na zbliżającą się elekcję. Na pierwszym miejscu był Tiedemann Giese, potem właśnie Hozjusz i dwie kolejne osoby również niebędące indygenami pruskimi: kanonicy Andrzej Kostka i Jan Lubodzieski. Okazuje się, że wśród kanoników fromborskich tylko jeden sprzyjał Hozjuszowi, a był nim Kasper Hannow, siostrzeniec zmarłego Jana Dantyszka⁷.

Rządy Giesego na Warmii trwały krótko; do Lidzbarka Warmińskiego przybył 18 stycznia 1550 roku i po dziesięciu miesiącach, 23 października, zmarł. Teraz decyzja króla Zygmunta Augusta była już oczywista. Kolejnym biskupem warmińskim miał zostać Stanisław Hozjusz, który mieszkał w siedzibie rządców diecezji

---

dzielo, czasy, znaczenie, red. S. Achremczyk, J. Guzowski, J. Jezierski, Olsztyn 2005, s. 297–305; A. Triller, *Kardinal Stanislaus Hosius (1504–1579)*, Osnabrück 1981, s. 5.

³ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1525–1821*, cz. 2, s. 309.

⁴ A. Szorc, *Sluga Boży Stanisław Hozjusz*, w: *Polscy święci*, t. 12, red. J.R. Bar, Warszawa 1987, s. 24; tenże, *Sluga Boży Stanisław Hozjusz*, Olsztyn 2011 (dalej: A. Szorc, *Sluga Boży*), s. 20–39.

⁵ Tamże, s. 27.

⁶ T. Borawska, *Tiedemann Giese (1480–1550) w życiu wewnętrznym Warmii i Prus Królewskich*, Olsztyn 1984, s. 12.

⁷ Tamże, s. 245–246.

chełmińskiej w Lubawie⁸. Na liście czterech kandydatów „miłych królowi” został umieszczony na pierwszym miejscu, za nim jeszcze kanonicy Jan Benedykt Solfa i znany z poprzedniej listy Jan Lubodziecki⁹ oraz Jakub Zimmermann. Wybór przez kapitułę 2 marca 1551 roku był zatem tylko formalnością¹⁰. Stanisław Hozjusz nominację papieską otrzymał 11 maja tegoż roku¹¹. Rządy rozpoczął od mianowania swoim pełnomocnikiem wspomnianego kanonika Kacpra Hannowa. Ten zaprzysiął *articuli iurati* i chyba nigdy ich Hozjuszowi nie pokazał, co potem było powodem sporu z kapitułą¹². Wprowadzono w nich zapis, że nominacje na urzędy były uzależnione od kapituły i zarezerwowane dla tuziemców, czyli indygenów pruskich. To znów było powodem wzajemnych sporów.

Ponieważ biskupi warmińscy do końca XVIII wieku posiadali podwójną władzę – jako ordynariusze diecezji oraz zarządcy świeccy swojej domeny – zachodziła konieczność zatrudnienia dwojakiego rodzaju urzędników. W wymiarze władzy duchownej obowiązki pełnili funkcjni o przyjętej w Kościele powszechnym tytularze i kompetencjach. Byli nimi m.in.: wikariusz i oficjał generalny, kanclerze, sekretarze i kapelani nadworni. W przypadku wyjazdu poza teren Warmii biskupi musieli mianować administratora diecezji *sede impedita*. Kogo zatem dobrał sobie do współpracy biskup Stanisław Hozjusz? Na szczęście znamy wielu z nich z imienia i nazwiska. Na Warmii łączono urząd wikariusza generalnego z oficjałem generalnym, co uwarunkowane było niewielką liczbą parafii. Do kompetencji tego urzędu należały sprawy sądowe i administracyjne. Hozjusz na tym stanowisku zatrzymał kanonika Eustachego Knobelsdorfa¹³, który pełnił ten urząd już za poprzednika. Pochodził z Lidzbarka Warmińskiego, ale jego przodkowie przybyli ze Śląska. Ojciec był burmistrzem, zatem niezwykle ważną osobą w mieście biskupim. Eustachy Knobelsdorf studiował na kilku uniwersytetach europejskich, jednak w 1549 roku zdecydowanie opowiedział się za kandydaturą Tiedemanna Giesego i przeciw Hozjuszowi. Mimo to pozostał na swoim stanowisku, a nawet więcej – był wyznaczany na administratora

⁸ A. Szorc, *Śługa Boży*, s. 31, 47; A. Triller, *Kardinal Stanislaus Hosius*, s. 9.

⁹ A. Eichhorn, *Der ermländische Bischof und Cardinal Stanislaus Hosius*, t. 1, Mainz 1854, s. 13–132. Kanonik Jakub Lubodziecki został następcą Hozjusza w diecezji chełmińskiej, a kardynał był konsekratorem; sakra miała miejsce w Lidzbarku Warmińskim. A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1525–1821*, cz. 2, s. 202–203.

¹⁰ W lipcu 1549 r. audytor Roty Fabius Accorambonus nałożył na kapitułę ekskomunikę z powodu pozbawienia kanonikatu Aleksandra Scultetiego, ale przed wyborem Stanisława Hozjusza otrzymał absolucję. T. Borawska, *Śladami zmiennych losów Aleksandra Scultetiego (ok. 1485–1570), przyjaciela Mikołaja Kopernika*, w: *Aleksander Sculteti, przyjaciel Mikołaja Kopernika. Szesnastowieczna rzeczywistość w kontekście wielkich uczonych*, red. J. Ziółkowski, Tczew 2020, s. 135; A. Szorc, *Śługa Boży*, s. 33, 35, 50, 54, 79; A. Eichhorn, *Geschichte der ermländischen Bischofswahlen*, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands” 1 (1860), s. 351, 353.

¹¹ *Stanislaw Cardinal Hosius (Hozjusz)*, w: *Catholic Hierarchy* [on-line], <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bhosius.html> (dostęp: 23.01.2024).

¹² A. Szorc, *Śługa Boży*, s. 34, 52; A. Triller, *Kardinal Stanislaus Hosius*, s. 9.

¹³ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1525–1821*, cz. 2, s. 152; Z Knobelsdorfem prowadził kardynał obfita korespondencję, której regesty opublikował Stephan Hartmann. J. Mańtek, *Kardynał Hozjusz i książę Albrecht Pruski*, w: *Kardynał Stanisław Hozjusz (1504–1579). Osoba, myśl, dzieło, czasy, znaczenie*, red. S. Achremczyk, J. Guzowski, J. Jezierski, Olsztyn 2005, s. 45; A. Szorc, *Śługa Boży*, s. 77.

diecezji *sede impedita* i przejściowo na urząd starosty braniewskiego (1565). W 1567 roku opuścił jednak Warmię i wrócił na Śląsk do Wrocławia, gdzie zmarł 11 czerwca 1571 roku¹⁴. Jego następcą na urzędzie oficjała został, już wymieniany, niezwykle życzliwy Hozjuszowi kanonik Kacper Hannow (1567–1571)¹⁵. Był gdańszczaninem (jak jego stryj biskup Jan Dantyszek). Studiował w Krakowie i Rzymie. Współpraca Hannowa z Hozjuszem nie zawsze przebiegała wzorowo. Później został oficjałem i wikariuszem generalnym Marcina Kromera¹⁶.

Bardzo ważnym urzędnikiem na dworze biskupim był kanclerz, który nadzorował funkcjonowanie kancelarii, redagował najistotniejsze pisma, opiekował się archiwum i pomagał w administrowaniu diecezją. Tu również spotykamy gdańszczanina, kanonika Jana Leomana, także siostrzeńca Jana Dantyszka. Wuj zatrudnił go jako swego sekretarza, potem kanclerza; urząd ten pełnił za Tiedemanna Giesego oraz Stanisława Hozjusza. Potem awansował na ekonoma części biskupiej diecezji. Musiał być osobą darzoną szczególnym zaufaniem, ale – jak się okazuje – także lokalnym patriotą. Stanowczo zaprotestował, podobnie jak Kacper Hannow, przeciwko mianowaniu na administratora diecezji Marcina Kromera, który – podobnie jak Hozjusz – nie był indygeną pruskim¹⁷. Nie znał też języka polskiego; posługiwał się niemieckim i łaciną¹⁸.

Alojzy Szorc w biogramie Hozjusza podaje, że kanclerzem był jeszcze kanonik Samson Worein, urodzony w Worytach k. Olsztyna, natomiast w artykule *Życie codzienne na dworze biskupów warmińskich* wymienia Walentego Kuczborskiego – raz jako kanclerza, a w innym miejscu przypisuje mu funkcję sekretarza¹⁹. W przypadku Woreina nie udało się potwierdzić tej funkcji, ale niewątpliwie był on jednym z najbliższych współpracowników kardynała. Jako dwudziestokilkuletni młodzieniec został stypendystą Hozjusza podczas studiów w Rzymie, gdzie uzyskał doktorat praw. Na polecenie kardynała przeprowadził z kanonikiem Walentym Kuczborskim wizytację diecezji, rozpoczętą w 1565 roku (protokoły zachowały się do dziś i są przechowywane w archiwum²⁰). Brał udział w synodzie lidzbarskim w sierpniu 1565 roku²¹ (pierwszy na Warmii po soborze trydenckim) i w imieniu kapituły złożył podpis na dokumencie o erygowaniu seminarium duchownego w Braniewie (zachowała się jego

¹⁴ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1525–1821*, cz. 2, s. 152.

¹⁵ Por. A. Kopiczko, *Ustrój i organizacja diecezji warmińskiej w latach 1525–1772*, Olsztyn 1993, s. 78 (wykaz oficjałów).

¹⁶ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1525–1821*, cz. 2, s. 108–109.

¹⁷ A.J. Kalinowska, *Wyjazd kardynała Stanisława Hozjusza do Rzymu w 1569 roku*, „Studia Warmińskie” 18 (1981), s. 193; A. Szorc, *Śługa Boży*, s. 57, 77, 96.

¹⁸ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1525–1821*, cz. 2, s. 193.

¹⁹ A. Szorc, *Życie codzienne na dworze biskupów warmińskich (na przykładzie dworów Stanisława Hozjusza i Marcina Kromera)*, w: *Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich. Materiały z sesji naukowej. Olsztynek, 10 października 1996 r.*, Olsztyn 1997, s. 23, 24.

²⁰ Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie, Archiwum Biskupie, B 3 (Acta Visitatio-nis Ecclesiarum Episcopatus Varmiensis 1565–1572).

²¹ *Statuty synodalne Warmińskie, Sambijskie, Pomezańskie, Chelmińskie oraz Prowincjonalne Ryskie. Z braniewskiego wydania księdza Franciszka Hiplera 1899 roku oraz pierwodruków 1922 i 1932 roku przełożył biskup Julian Wójtkowski*, Olsztyn 2010, s. 34–51.

pieczęć). Potem współpracował blisko z Marcinem Kromerem. Na jego nagrobku napisano m.in.: „Radą, cnotą, wiarą pomagając zwykłeś wielu i nieba nagrody godny byleś”²².

Osobistym sekretarzem Hozjusza był wspomniany Walenty Kuczborski. Nazwisko pochodzi od miejsca urodzenia – Kuczborka k. Mławy. Był szlachcicem, co wyróżniało go spośród innych współpracowników. Jako duchowny o dwadzieścia lat młodszy od biskupa do kręgu współpracowników został dołączony dopiero w 1559 roku. Kardynałowi towarzyszył w misji wiedeńskiej i na Soborze Trydenckim (1561–1563). Jednak w 1569 roku opuścił swojego biskupa i przeniósł się do Krakowa, gdzie został sekretarzem króla Zygmunta Augusta²³. Wówczas zastąpił go Stanisław Reszka. To wybitna postać i dobrze opracowana od strony biograficznej oraz współpracy ze swoim protektorem. Kardynała wspierał nie tylko w bieżącej pracy administracyjnej, ale przede wszystkim naukowej²⁴.

Choć na początku pojawiły się opory ze strony Warmińskiej Kapituły Katedralnej, potem relacje między tą wspólnotą a biskupem zmieniły się i Hozjusz wielu kanoników pozyskał dobrocią i serdecznością. Do tej wspólnoty włączył, choć już przy współdziałaniu Marcina Kromera, dwóch swoich kuzynów. Pierwszym był Stanisław Hozjusz z Rubna, syn brata Ulryka, który posiadał dobra koło Krakowa. Kanonikiem fromborskim został 24 lipca 1573 roku²⁵. Drugim kuzynem był Stanisław Hozjusz z Bezdan, syn Jana Hozjusza, który posiadał dobra Bezdan k. Wilna. Kanonik otrzymał 16 marca 1576 roku²⁶.

Poza wyżej wymienionymi już osobami należy jeszcze dodać kilka innych. Wśród nich Hozjusz bardzo wysoko cenił Jana Grodeckiego, który nauki pobierał w Krakowie, Padwie, Rzymie i Wiedniu. W 1562 roku został kanonikiem fromborskim, a cztery lata później przeniósł się do Ołomuńca i tam w 1572 roku został biskupem²⁷. Z Braniewa pochodził Maciej Hein, który w latach 1556–1558 przebywał na dworze Hozjusza, lecz w 1572 roku utracił zaufanie kardynała i administratora diecezji Marcina Kromera. Do łask wrócił dopiero za rządów kardynała Andrzeja Batorego²⁸. Zainteresowania humanistyczne i literackie zbliżyły do kardynała Andrzeja Nideckiego. Prowadzili ze sobą obfitą korespondencję. Nidecki był też sekretarzem królewskim i kanonikiem warmińskim, w 1579 roku podjął także funkcję kantora w kapitule²⁹.

²² E. Brachvogel, *Die Grabdenkmäler im Dom zu Frauenburg*, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands” 23 (1929), s. 767; *Inscriptionum sepulcralium in Ecclesia Cathedrali Warmiensi Centuria*, *Pastoralblatt für die Diözese Ermland* 1881, s. 52 (nr 8).

²³ J. Tazbir, *Kuczborski Walenty*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 16, Wrocław 1971, s. 73–74; A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1525–1821*, cz. 2, s. 176.

²⁴ A.J. Kalinowska, *Reszka (Rescius, Reski) Stanisław*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 31, Warszawa 1988–1989, s. 129–133.

²⁵ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1525–1821*, cz. 2, s. 129.

²⁶ Tamże; W. Urban, *Hozjusz (Hose, Hosz, Hos, Hoz, Hoże, Hosius) Ulryk*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 10, Wrocław 1962–1964, s. 47; T. Oracki, *Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i ziemi malborskiej od połowy XV do końca XVIII wieku*, cz. 1, Olsztyn 1984, s. 108.

²⁷ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1525–1821*, cz. 2, s. 100–101. Jego korespondencja zachowana jest m.in. w AAWO, AB, D 38.

²⁸ Tamże, s. 113.

²⁹ Tamże, s. 230.

Z grona kapituły fromborskiej należy jeszcze wymienić Henryka Samplawskiego, indygenę, który w latach 1569–1571 zarządzał sprawami gospodarczymi dworu kardynała w Rzymie. W 1571 roku otrzymał kanonię warmińską i wówczas wrócił na Warmię³⁰. W Rzymie dworzaninem i sekretarzem Hozjusza był późniejszy kanonik warmiński, niezwykle utalentowany, jeden z wybitniejszych członków kapituły fromborskiej, Tomasz Treter³¹.

Szczególne miejsce w gronie osób najbliższych zajmował Marcin Kromer, młodszy od Hozjusza o osiem lat. Spotkali się na dworze królewskim. Od 1551 roku był kanonikiem warmińskim, którą to godność otrzymał po Hozjuszu. Tylko rok później awansował na urząd kantora, a 2 czerwca 1570 roku został koadiutorem kardynała w diecezji warmińskiej; po jego śmierci awansował na ordynariusza. W latach 1567–1575 wymienili między sobą aż 178 listów. Należy też dodać, że jeden z przedstawicieli gremium fromborskiego do końca pozostał przeciwnikiem Hozjusza; był nim dziekan kapituły Eggert Kempen³². Wywodził się z rodziny holenderskiej, która osiedliła się w Gdańsku. Jego życiorys jest nieco skomplikowany, a z Hozjuszem i potem Marcinem Kromerem poróżniła go zdecydowana obrona prawa indygenatu pruskiego przed przybyszami z Korony. Spór z kardynałem zakończył się procesem kanonicznym w 1566 roku³³.

Do grona współpracowników należy zaliczyć jezuitów, z którymi Hozjusz pertraktował w sprawie utworzenia w Braniewie seminarium duchownego. Za swojego przyjaciela uważał o. Alfonsa Salmerona³⁴. W latach 1567–1575 wymienił 19 listów z jezuitą Janem Jakubem Astensisem, który pełnił urząd rektora kolegium braniewskiego w latach 1566–1570³⁵. Ten wątek jednak pominiemy.

Kardynał Stanisław Hozjusz dbał również o studentów z Warmii. Finansował naukę uczniów kształcących się na uniwersytecie krakowskim, zanim utworzono gimnazjum w Braniewie. Pośredniczył w tym Paweł Watt, syn siostry Anny i Hektora Watta pochodzącego z St. Gallen³⁶. Stypendystami byli też późniejsi kanonicy: Michał Działyński, syn wojewody chełmińskiego³⁷, Jan Hannow z Gdańska³⁸, Samuel Knuth

³⁰ Tamże, s. 301.

³¹ Tamże, s. 333–334; T. Oracki, *Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i ziemi malborskiej od połowy XV do końca XVIII wieku*, cz. 2, Olsztyn 1988, s. 186–187.

³² A. Szorc, *Sluga Boży*, s. 35.

³³ T. Borawska, A. Kopiczko, *Kempen (Kampen) Eggert*, w: *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej*, red. J. Guzowski, Olsztyn 1996, s. 111–112; M. Sławoszewska, *Kempen Eggert*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 12, Wrocław 1966–1967, s. 336–337.

³⁴ M. Ingot, *Hosii amicus. Alfons Salmerón – pierwszy jezuita w Polsce*, w: *Kardynał Stanisław Hozjusz (1504–1579). Osoba, myśl, dzieło, czasy, znaczenie*, red. S. Achremczyk, J. Guzowski, J. Jezierski, Olsztyn 2005, s. 63–76.

³⁵ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, oprac. L. Grzebień, Kraków 1996, s. 65.

³⁶ A. Szorc, *Sluga Boży*, s. 13.

³⁷ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1525–1821*, cz. 2, s. 60; T. Oracki, *Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i ziemi malborskiej od połowy XV do końca XVIII wieku*, cz. 1, s. 51; T. Glemma, *Działyński Erazm*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 6, Kraków 1948, s. 79.

³⁸ T. Borawska, A. Kopiczko, *Hannow (Hannovius) Jan*, w: *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej*, red. J. Guzowski, Olsztyn 1996, s. 80.

z Pomorza³⁹, Jan Kreczmer z Pieniężna (potem był krótko na dworze kardynała)⁴⁰, Fabian Kwadrantyn z Starogardu⁴¹, Jerzy Wolff z Olsztyna⁴² oraz Samson Worein z Woryt pod Olsztynem (potem należał też do grona najbliższych współpracowników kardynała, o czym w innym miejscu)⁴³. W gronie współpracowników nie znajdujemy natomiast kanoników kapituły kolegiackiej w Dobrym Mieście, co może być pewnym zaskoczeniem, gdy zauważymy, że inni biskupi korzystali z pomocy tego gremium.

Jak wspomniano, w diecezji warmińskiej bliskimi współpracownikami biskupów były także osoby wypełniające funkcje należące do administracji świeckiej, choć czasem tych zadań podejmowali się duchowni. Hozjusz miał jeszcze jeden kłopot z wyznaczeniem tych urzędników. Kapituła katedralna, a także wojewodowie ziem pruskich domagali się, by zostali nimi również indygenowie, co zresztą przysiągł w *articuli iurati*. Jednym z najważniejszych urzędów w tej sferze, wzorowanych na dworach możnowładców, było stanowisko wójta krajowego, nazywanego w języku łacińskim *advocatus generalis Episcopatus Warmiensis*. Do niego należały sprawy wojska oraz sędziowskie w materii kryminalnej. Na to stanowisko Hozjusz mianował najpierw Jerzego Preucka. Pochodził z rodziny bardzo znanej w Prusach Książęcych i na Warmii. Urodził się w Salau k. Domnowa (na północ od Bartoszyc w obwodzie królewieckim). Urząd wójta pełnił już od ostatnich lat życia biskupa Fabiana Luzjańskiego, a kolejny biskup Maurycy Ferber ustanowił go jeszcze starostą braniewskim. Okazał się też wiernym wykonawcą woli króla Polski Zygmunta I. W 1552 roku Hozjusz mianował Preucka dożywotnim burgrabią Braniewa⁴⁴ i wówczas zrezygnował ze starostwa na rzecz swojego syna Jana⁴⁵. Niestety, ten po pięciu latach przeszedł na luteranizm, co spowodowało, że kardynał pozbawił go stanowiska w 1557 roku⁴⁶. Kolejnym wójtem od 1557 roku był Filip Potritte, a od września 1561 roku – Krzysztof Troschke (do 1589 roku)⁴⁷.

Do najważniejszych urzędników świeckich należał ekonom generalny domeny świeckiej biskupa, który nadzorował gospodarkę w siedmiu komornictwach. Podlegała mu służba na zamkach biskupich i folwarki, a była to grupa licząca nawet 200 osób⁴⁸. Wśród nich byli m.in.: kuchmistrz, podczaszy, odpowiedzialny za ry-

³⁹ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1525–1821*, cz. 2, s. 154.

⁴⁰ Tamże, s. 175.

⁴¹ Tamże, s. 181.

⁴² Tamże, s. 354.

⁴³ Tamże, s. 356.

⁴⁴ A. Eichhorn, *Der ermländische Bischof und Cardinal Stanislaus Hosius*, t. 1, s. 70; A. Szorc, *Sluga Boży*, s. 56.

⁴⁵ A. Szorc, *Sluga Boży*, s. 234.

⁴⁶ T. Oracki, *Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i ziemi malborskiej od połowy XV do końca XVIII wieku*, cz. 2, s. 92–93; J. Sikorski, *Preuck (Preyke) Jerzy*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 28, Wrocław 1984–1985, s. 438–439; A. Szorc, *Dominium warmińskie 1243–1772. Przywilej i prawo chelmińskie na tle ustroju Warmii*, Olsztyn 1990, s. 59; A. Eichhorn, *Der ermländische Bischof und Cardinal Stanislaus Hosius*, t. 1, s. 234–237; A. Triller, *Kardinal Stanislaus Hosius*, s. 11.

⁴⁷ A. Szorc, *Dominium warmińskie 1243–1772*, s. 59.

⁴⁸ Taką liczbę podał Jan Leoman w liście do Hozjusza z 5 marca 1562 r. – AAWO, AB, D 12, k. 32–33; A. Szorc, *Dominium warmińskie 1243–1772*, s. 61.

bołówstwo, leśniczy, dzwonnik, młynarz, strażnik, ale też bibliotekarze, ogrodnicy, a nawet psiarze⁴⁹. Jako pierwszego na urząd ekonoma mianował Fabiana Lokę, osobę świecką (1551–1553). Nie znamy jego życiorysu, ale możemy przypuszczać, że był spokrewniony z kanonikiem, indygeną pruskim Mikołajem Loką, który znał się z Hozjuszem już z dworu króla Zygmunta Starego⁵⁰. Po nim ten urząd przejął w 1553 roku Bartłomiej Danckfart (1553–1556), od 1561 roku natomiast – znany już nam kanonik Jan Leoman (1561–1566) i później Jan Hatten (1566–1578), skoligacony z rodziną Hozjuszów, pasierb Jana Hozjusza, starszego brata kardynała. Należy tu dodać, że Jan Leoman był siostrzeńcem Jana Dantyszka. Pełnił również obowiązki kanclerza. Lidzbark Warmiński znał dobrze, ponieważ od 1546 roku przez zapewne pięć lat był tu wikariuszem parafialnym. Należał do kręgu najbardziej zaufanych osób kardynała, choć w 1566 roku został zwolniony z urzędu ekonoma na rzecz wspomnianego Jana Hattena⁵¹. Ten zapewne był też dobrym zarządcą majątków, skoro pozostał na tym urzędzie u następcy Hozjusza, Marcina Kromera, a nawet u kolejnego rządcy – kardynała Batorego⁵².

Marszałkiem dworu był najpierw Absalom Reymann (1551–1553), który pełnił ten urząd również za Tiedemanna Giesego. Jednak w 1553 roku opowiedział się za luteranizmem i wówczas jego następcą został Mikołaj Płotowski, zapewne spokrewniony z kanonikiem Pawłem Płotowskim. Był dworzaninem królewskim, potem starostą jeziorańskim. Zachowała się jego korespondencja z Janem Dantyszkiem⁵³. Ostatnim marszałkiem dworu Hozjusza, a w zasadzie już jego koadiutorem Marcina Kromera, był Michał Preuck von der Laute⁵⁴, ożeniony z Anną, córką starszego brata kardynała, Jana Hozjusza⁵⁵. I tu dotykamy niezwykle ważnego zagadnienia, dotyczącego zatrudniania członków rodziny na ważnych stanowiskach diecezjalnych. W zasadzie czynił to w okresie średniowiecza i czasach nowożytnych każdy biskup. Kardynał Hozjusz może być pod tym względem i tak najbardziej ostrożny. Uczynił jednak wyjątek w wypadku wspomnianego brata Jana. W 1557 roku został on starostą Dobrego

⁴⁹ A. Kopiczko, *Ustrój i organizacja diecezji warmińskiej w latach 1525–1772*, s. 73; A. Szorc, *Dominium warmińskie 1243–1772*, s. 38. Urzędy te wymieniono w *Ordinatio castri Heylsberg*, wyd. C.P. Woelky, w: *Scriptores rerum Warmiensium oder Quellenschriften zur Geschichte Ermlands*, Braunsberg 1866, s. 314–346.

⁵⁰ T. Oracki, *Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i ziemi malborskiej od połowy XV do końca XVIII wieku*, cz. 2, s. 17; J. Stankiewicz, *Loka (Loca, Locka, Lockka) Mikołaj*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 17, Wrocław 1972, s. 531–532; A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1525–1821*, cz. 2, s. 201.

⁵¹ T. Oracki, *Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i ziemi malborskiej od połowy XV do końca XVIII wieku*, cz. 2: L–Ż, s. 10–11.

⁵² A. Szorc, *Śługa Boży*, s. 36–37.

⁵³ A. Szorc, *Dominium warmińskie 1243–1772*, s. 410; Mikołaj Płotowski, w: *Korpus tekstów i korespondencji Jana Dantyszka* [on-line], <http://dantiscus.ibi.uw.edu.pl/index.php?f=personDetails&person=340> (dostęp: 24.01.2024).

⁵⁴ T. Oracki, *Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i ziemi malborskiej od połowy XV do końca XVIII wieku*, cz. 2, Olsztyn 1988, s. 93; A. Szorc, *Dominium warmińskie 1243–1772*, s. 38.

⁵⁵ Ich syn Jan, ur. w poł. 1575 r. w Braniewie, 10 września 1593 r. został kanonikiem warmińskim (po kan. B. Niemczyckim). A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1525–1821*, cz. 2, s. 256.

Miasta, ale rezydował w Smolajnach⁵⁶ (stąd nazywany starostą Smolajn). Ożenił się z wdową po szlachcicu warmińskim Janie Hattenie i miał z nią dwóch synów oraz córkę, wspomnianą Annę, ale też pasierba, syna żony z pierwszego małżeństwa, który został ekonomem (wymieniony już Jan Hatten)⁵⁷.

Zamkami biskupimi zarządzali burgrabiowie. Mieli uprawnienia sędownicze i administracyjne. By jednak ustalić ich pełną listę, potrzebne są szczegółowe kwerendy, które nie muszą jednak przynieść pozytywnych efektów. Podobnie sytuacja wygląda ze starostami zarządzającymi komornictwami. Należy jednak przyjąć, że związki między tymi urzędnikami a biskupem były znikome i trudno mówić o bezpośredniej współpracy. Można zatem podjąć próbę wysnucia wniosków podsumowujących zagadnienie najbliższych współpracowników kardynała na Warmii. Niewątpliwie trudno wskazać stricte grono przyjaciół. Wydaje się, że relacje te były raczej służbowe. Niektórych urzędników przejął po swoim poprzedniku Janie Dantyszku, należącym do osób najbliższych. Wynikało to może raczej z potrzeby kontynuacji władzy i korzystania z doświadczenia niż osobistego zaufania. Wśród osób duchownych nie wszyscy powoływani na najodpowiedzialniejsze stanowiska okazali się do końca lojalni wobec swego przełożonego, ale wśród zdecydowanych przeciwników pozostał tylko Eggert Kempen. Głównym powodem sporów była kwestia indygenatu pruskiego. Należy też uwzględnić fakt, że Hozjusz, mimo piastowania urzędu biskupa warmińskiego przez prawie 29 lat, w diecezji przebywał tylko 13 lat i 4 miesiące⁵⁸.

WARMIŃSKI KRĄG WSPÓLPRACOWNIKÓW KARDYNAŁA STANISŁAWA HOZJUSZA

STRESZCZENIE

Kardynał Stanisław Hozjusz jako biskup warmiński potrzebował współpracowników, którzy pomagali mu w administracji kościelnej i świeckiej. Jeszcze zanim został rządcą diecezji, zaprzyjaźnił się z kilkoma osobami, które posiadały godność kanoniczną w Warmińskiej Kapitułe Katedralnej, ale pracowały na dworze królewskim. Do tego grona należy zaliczyć Pawła Płotowskiego. Utrzymywał też kontakty z Janem Dantyszkiem. Po otrzymaniu nominacji na biskupstwo warmińskie swoim pełnomocnikiem do objęcia diecezji i zaprzysiężenia *articuli iurati* mianował Kacpra Hannowa.

Ponieważ biskupi warmińscy do końca XVIII wieku posiadali podwójną władzę jako ordynariusze diecezji oraz zarządcy świeccy swojej domeny, zachodziła konieczność zatrudnienia dwojakiego rodzaju urzędników. W wymiarze władzy duchownej obowiązki pełnili

⁵⁶ Jan Hozjusz zmarł w 1559 r. Od niego pochodzi gałąź Hozjuszów na Warmii. A. Szorc, *Sluga Boży*, s. 4.

⁵⁷ T. Oracki, *Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i ziemi malborskiej od połowy XV do końca XVIII wieku*, cz. 1, s. 107–108.

⁵⁸ J. Wojtkowski, *Czynności religijne Stanisława Hozjusza w diecezjach: chełmińskiej i warmińskiej 1549–1569*, w: *Kardynał Stanisław Hozjusz (1504–1579). Osoba, myśl, dzieło, czasy, znaczenie*, red. S. Achremczyk, J. Guzowski, J. Jezierski, Olsztyn 2005, s. 94, 87.

funkcyjni o przyjętej w Kościele powszechnym tytulaturze i kompetencjach. Byli nimi m.in.: wikariusz i oficjał generalny, kanclerze, sekretarze i kapelani nadworni. W przypadku wyjazdu poza teren Warmii biskupi musieli mianować administratora diecezji *sede impedita*. Wśród najważniejszych osób, które objęły te urzędy, a byli nimi kanonicy warmińscy, należy wymienić Eustachego Knobelsdorfa (oficjała oraz administratora diecezji *sede impedita*), Jana Leomana (kanclerza), a także Szymona Woreina i Stanisława Reszkę (sekretarzy). Dużym zaufaniem darzył Hozjusz Jana Grodeckiego, Macieja Heina, Andrzeja Nideckiego, Henryka Samplawskiego i Tomasza Tretera. Do tego kręgu należy też zaliczyć jezuitów: Alfonsa Salmerona i Jana Jakuba Astensisa.

W administracji świeckiej w dominium był zobowiązany zatrudniać indygenów pruskich, czego pilnowała kapituła katedralna. Jednym z najważniejszych urzędów, wzorowanych na dworach możnowładców, było w tej sferze stanowisko wójta krajowego. Na to stanowisko Hozjusz mianował najpierw Jerzego Preucka, następnie Filipa Potritte'a i Krzysztofa Troschkego. Ekonomami generalnymi, którzy nadzorowali gospodarkę w siedmiu komornictwach, zostali: Mikołaj Loka, Bartłomiej Danckfart, Jan Leoman i Jan Hatten (skoligacony z rodziną Hozjuszów). Marszałkiem dworu był najpierw Absalom Reymann, a następnie Mikołaj Płotowski, zapewne spokrewniony z kanonikiem Pawłem Płotowskim. W komornictwie z siedzibą w Dobrym Mieście starostą mianował biskup swego starszego brata Jana Hozjusza. Zamkami biskupimi zarządzali burgrabio wie, ale ich nazwiska trudno ustalić, podobnie jak służby dworskiej, która w siedzibie biskupa, zamkach i komornictwach liczyła w sumie około 200 osób.

Osobą najbardziej zaufaną był jednak Marcin Kromer, od 1551 roku kanonik warmiński, od 1570 roku koadiutor kardynała i od 1579 roku biskup warmiński. Do tego grona należy jeszcze zaliczyć o 40 lat od niego młodszego Stanisława Reszkę. Można jednak wysnuć wniosek, że relacje Stanisława Hozjusza z osobami z Warmii miały charakter raczej służbowy. Niektórych urzędników przejął po swoim poprzedniku Janie Dantyszku. Wynikało to bardziej z potrzeby kontynuacji władzy i korzystania z ich doświadczenia niż z osobistego zaufania. Wśród osób duchownych nie wszyscy powoływani na najodpowiedzialniejsze stanowiska okazali się do końca lojalni wobec swego przełożonego, a wśród zdecydowanych przeciwników pozostał kanonik Eggert Kempen. Głównym powodem sporów była kwestia indygenatu pruskiego.

WARMIAN CIRCLE OF ASSOCIATES OF CARDINAL STANISŁAW HOZJUSZ

SUMMARY

Cardinal Stanislaus Hosius, as Bishop of Warmia, needed collaborators to assist him in ecclesiastical and secular administration. Even before he became ruler of the diocese, he befriended several people who held the canonical dignity in the Warmian Cathedral Chapter, but who worked at the royal court. This group included Paweł Płotowski. He also maintained contacts with Jan Dantyszek. After receiving his nomination for the Bishopric of Warmia, he appointed Kacper Hannow as his plenipotentiary to take over the diocese and swear in the *articuli iurati*.

Since the bishops of Warmia, until the end of the 18th century, had a double authority as diocesan ordinaries and lay administrators of their domain, it was necessary to employ two

types of officials. In terms of clerical authority, duties were performed by functionaries with titles and competences accepted in the universal Church. These included the vicar and general officiate, chancellors, secretaries and court chaplains. In the event of a departure outside the territory of Warmia, the bishops had to appoint a diocesan administrator *sede impedita*. Among the most important people who took up these offices, who were Warmian canons, we should mention Eustace Knobelsdorf (officiate and administrator of the diocese *sede impedita*), Jan Leoman (chancellor), as well as Szymon Worein and Stanisław Reszka (secretaries). He had great confidence in Jan Grodecki, Maciej Hein, Andrzej Nidecki, Henryk Samplawski and Tomasz Treter. The Jesuits should also be included in this circle: Alphonse Salmeron and John Jacob Astensis.

The Dominion was obliged to employ Prussian indigens in its secular administration, which was supervised by the cathedral chapter. One of the most important offices, modelled on the courts of the magnates, in this sphere was that of country alderman. To this post, Hosius first appointed George Preuck, then Philip Potritte and Christopher Troschke. The bursars-general, who supervised the economy in the seven bailiwicks, became: Nicolas Loka, Bartholomew Danckfart, the previously mentioned Jan Leoman and Jan Hatten (who was related to the Hosius family). The court marshal was first Absalom Reymann and then Mikołaj Płotowski, probably related to the canon Paul Płotowski. In the bailiwick with its seat in Dobre Miasto, he appointed his elder brother Jan Hozjusz as starost. The bishop's castles were managed by burgraves, but their names are difficult to establish, as is the court service, which - taking into account the bishop's seat, castles and commons – numbered around 200.

The most trusted person, however, was Marcin Kromer, from 1551 canon of Warmia, from 1570 – cardinal coadjutor and, from 1579, bishop of Warmia. Stanislaus Reszko, 40 years his junior, should also be included in this group. However, one can conclude that Stanisław Hosius' relations with people from Warmia were of a rather official nature. He took over some officials from his predecessor, Jan Dantyszek. This was due to the need to continue in power and benefit from their experience more than personal trust. Among the clergy, not all those appointed to the most responsible posts proved entirely loyal to their superior, but canon Eggert Kempen remained among the strong contenders. The main cause of contention was the question of Prussian indigeneity.

ERMLÄNDISCHER KREIS VON MITARBEITERN VON KARDINAL STANISŁAW HOZJUSZ

ZUSAMMENFASSUNG

Kardinal Stanislaus Hosius brauchte als Bischof von Ermland Mitarbeiter, die ihm bei der kirchlichen und weltlichen Verwaltung zur Seite standen. Noch bevor er Herrscher der Diözese wurde, freundete er sich mit mehreren Personen an, die im Ermländischen Domkapitel die kanonischen Würden innehatten, aber am königlichen Hof tätig waren. Pawel Płotowski sollte zu dieser Gruppe gezählt werden. Er unterhielt auch Kontakte zu Jan Dantyszek. Nachdem er dessen Nominierung für das Bistum Ermland erhalten hatte, ernannte er Kacper Hannow zu seinem Bevollmächtigten, der die Diözese übernehmen und die *articuli iurati* vereidigen sollte.

Da die Bischöfe des Ermlands bis zum Ende des 18. Jahrhunderts eine doppelte Autorität als Diözesanbischöfe und Laienverwalter ihrer Domäne innehatten, war es notwendig, zwei Arten von Beamten einzusetzen. Was die kirchliche Autorität anbelangt, so wurden die Aufgaben von Funktionären mit Titeln und Befugnissen wahrgenommen, die in der Weltkirche anerkannt waren. Dazu gehörten der Vikar und das Generaloffizium, die Kanzler, die Sekretäre und die Hofkapläne. Im Falle einer Abreise aus dem Ermland mussten die Bischöfe einen Diözesanadministrator *sede impedita* ernennen. Zu den wichtigsten Personen, die diese Ämter übernahmen und ermländische Domherren waren, gehören Eustace Knobelsdorf (Offizial und Diözesanadministrator *sede impedita*), Jan Leoman (Kanzler) sowie Szymon Worein und Stanisław Reszka (Sekretäre). Er hatte großes Vertrauen in Jan Grodecki, Maciej Hein, Andrzej Nidecki, Henryk Samplawski und Tomasz Treter. Auch die Jesuiten sollten in diesen Kreis aufgenommen werden: Alphonse Salmeron und John Jacob Astensis.

Das Dominion war verpflichtet, preußische Einheimische in der weltlichen Verwaltung zu beschäftigen, die vom Domkapitel beaufsichtigt wurde. Eines der wichtigsten Ämter in diesem Bereich, das sich an den Höfen der Magnaten orientierte, war das des Landschultheißen. In dieses Amt berief Hosius zunächst Georg Preuck, dann Philipp Potritte und Christopher Troschke. Die Generalvogteien, die die Wirtschaft in den sieben Vogteien überwachten, wurden: Nicolas Loka, Bartholomäus Danckfart, der bereits erwähnte Jan Leoman und Jan Hatten (der mit der Familie Hosius verwandt war). Der Hofmarschall war zunächst Absalom Reymann und dann Mikołaj Płotowski, der wahrscheinlich mit dem Kanoniker Paul Płotowski verwandt war. Für die Vogtei mit Sitz in Dobre Miasto ernannte er seinen älteren Bruder Jan Hosius zum Starosta. Die bischöflichen Burgen wurden von Burggrafen verwaltet, deren Namen jedoch nur schwer zu ermitteln sind, ebenso wie die Zahl der Hofbeamten, die – unter Berücksichtigung des Bischofssitzes, der Burgen und der Bürgerhäuser – etwa 200 betrug.

Die vertrauenswürdigste Person war jedoch Marcin Kromer, ab 1551 Domherr im Ermland, ab 1570 – Kardinal-Koadjutor und ab 1579 Bischof von Ermland. Stanislaus Reszko, 40 Jahre jünger als er, sollte ebenfalls in diese Gruppe aufgenommen werden. Man kann jedoch feststellen, dass Stanisław Hosius' Beziehungen zu den Ermländern eher offizieller Natur waren. Er übernahm einige Beamte von seinem Vorgänger, Jan Dantyszek. Dies geschah weniger aus persönlichem Vertrauen als vielmehr aus dem Bedürfnis heraus, an der Macht zu bleiben und von ihrer Erfahrung zu profitieren. Unter den Geistlichen erwiesen sich nicht alle, die in die verantwortungsvollsten Ämter berufen wurden, als völlig loyal gegenüber ihrem Vorgesetzten, doch Kanonikus Eggert Kempen gehörte zu den starken Anwärtern. Hauptstreitpunkt war die Frage der preußischen Zugehörigkeit.

BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne:

Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie, Archiwum Biskupie, B 3, D 12, 38.

Źródła drukowane:

Brachvogel E., *Die Grabdenkmäler im Dom zu Frauenburg*, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands” 23(1929), s. 733–770.

Statuty synodalne Warmińskie, Sambijskie, Pomezzańskie, Chełmińskie oraz Prowincjonalne Ryskie. Z braniewskiego wydania księdza Franciszka Hiplera 1899 roku oraz pierwodruków 1922 i 1932 roku przełożył biskup Julian Wojtkowski, Olsztyn 2010.

Opracowania:

- Borawska T., *Śladami zmiennych losów Aleksandra Scultetiego (ok. 1485–1570), przyjaciela Mikołaja Kopernika*, w: *Aleksander Sculteti, przyjaciel Mikołaja Kopernika. Szesnastowieczna rzeczywistość w kontekście wielkich uczonych*, red. J. Ziółkowski, Tczew 2020, s. 83–148.
- Borawska T., *Tiedemann Giese (1480–1550) w życiu wewnętrznym Warmii i Prus Królewskich*, Olsztyn 1984.
- Borawska T., Kopiczko A., *Hannow (Hannovius) Jan*, w: *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej*, red. J. Guzowski, Olsztyn 1996, s. 80.
- Borawska T., Kopiczko A., *Kempen (Kampen) Eggert*, w: *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej*, red. J. Guzowski, Olsztyn 1996, s. 111–112.
- Eichhorn A., *Der ermländische Bischof und Cardinal Stanislaus Hosius*, t. 1, Mainz 1854.
- Eichhorn A., *Geschichte der ermländischen Bischofswahlen*, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands” 1 (1860), s. 93–190, 269–383, 460–600.
- Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, oprac. L. Grzebień, Kraków 1996.
- Glemma T., *Działyński Erazm*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 6, Kraków 1948, s. 79.
- Inglot M., *Hosii amicus. Alfons Salmerón – pierwszy jezuita w Polsce*, w: *Kardynał Stanisław Hozjusz (1504–1579). Osoba, myśl, dzieło, czasy, znaczenie*, red. S. Achremczyk, J. Guzowski, J. Jezierski, Olsztyn 2005, s. 63–76.
- Inscriptionum sepulcralium in Ecclesia Cathedrali Warmiensi Centuria*, Pastoralblatt für die Diözese Ermland, 1881, s. 51–59.
- Kalinowska A.J., *Reszka (Rescius, Reski) Stanisław*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 31, Warszawa 1988–1989, s. 129–133.
- Kalinowska A.J., *Wyjazd kardynała Stanisława Hozjusza do Rzymu w 1569 roku*, „Studia Warmińskie” 18(1981), s. 181–209.
- Kardynał Stanisław Hozjusz (1504–1579). Osoba, myśl, dzieło, czasy, znaczenie*, red. S. Achremczyk, J. Guzowski, J. Jezierski, Olsztyn 2005.
- Kopiczko A., *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1525–1821*, cz. 2: *Słownik*, Olsztyn 2000.
- Kopiczko A., *Ustrój i organizacja diecezji warmińskiej w latach 1525–1772*, Olsztyn 1993.
- Małek J., *Kardynał Hozjusz i księżę Albrecht Pruski*, w: *Kardynał Stanisław Hozjusz (1504–1579). Osoba, myśl, dzieło, czasy, znaczenie*, red. S. Achremczyk, J. Guzowski, J. Jezierski, Olsztyn 2005, s. 43–52.
- Oracki T., *Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i ziemi malborskiej od połowy XV do końca XVIII wieku*, cz. 1: A–K, Olsztyn 1984; cz. 2: L–Ż, Olsztyn 1988.
- Ordinatio castris Heylsberg*, wyd. C.P. Woelky, w: *Scriptores rerum Warmiensium oder Quellenchriften zur Geschichte Ermlands*, Braunsberg 1866, s. 314–346.
- Sikorski J., *Preuck (Preyke) Jerzy*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 28, Wrocław 1984–1985, s. 438–439.
- Skolimowska A., *Korespondencja między Stanisławem Hozjuszem i Janem Dantyszkiem*, w: *Kardynał Stanisław Hozjusz (1504–1579). Osoba, myśl, dzieło, czasy, znaczenie*, red. S. Achremczyk, J. Guzowski, J. Jezierski, Olsztyn 2005, s. 297–305.

- Sławoszewska M., *Kempen Eggert*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 12, Wrocław 1966–1967, s. 336–337.
- Stankiewicz J., *Loka (Loca, Locka, Lockka) Mikołaj*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 17, Wrocław 1972, s. 531–532.
- Szorc A., *Dominium warmińskie 1243–1772. Przywilej i prawo chełmińskie na tle ustroju Warmii*, Olsztyn 1990.
- Szorc A., *Sluga Boży Stanisław Hozjusz*, Olsztyn 2011.
- Szorc A., *Sluga Boży Stanisław Hozjusz*, w: *Polscy święci*, t. 12, red. J.R. Bar, Warszawa 1987, s. 9–91.
- Szorc A., *Życie codzienne na dworze biskupów warmińskich (na przykładzie dworów Stanisława Hozjusza i Marcina Kromera)*, w: *Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich. Materiały z sesji naukowej, Olsztynek, 10 października 1996 r.*, Olsztyn 1997, s. 7–30.
- Tazbir J., *Kuczborski Walenty*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 16, Wrocław 1971, s. 73–74.
- Triller A., *Kardinal Stanislaus Hosius (1504–1579)*, Osnabrück 1981.
- Urban W., *Hozjusz (Hose, Hosz, Hos, Hoz, Hoże, Hosius) Ulryk*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 10, Wrocław 1962–1964, s. 47.
- Wojtkowski J., *Czynności religijne Stanisława Hozjusza w diecezjach: chełmińskiej i warmińskiej 1549–1569*, w: *Kardynał Stanisław Hozjusz (1504–1579). Osoba, myśl, dzieło, czasy, znaczenie*, red. S. Achremczyk, J. Guzowski, J. Jezierski, Olsztyn 2005, s. 77–97.

Zasoby internetowe:

- Mikołaj Płotowski*, w: *Korpus Tekstów i Korespondencji Jana Dantyszka* [on-line], <http://dantiscus.ibi.uw.edu.pl/index.php?f=personDetails&person=340> (dostęp: 24.01.2024).
- Stanisław Cardinal Hosius (Hozjusz)*, w: *Catholic Hierarchy* [on-line], <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bhosius.html> (dostęp: 23.01.2024).